

Három gyűjteményes kötet

A mai szerb elbeszélés mesterei

1.

A kortárs szerb írók görögségről, Görögországról szóló írásainak *Ovako je počelo* – magyarul *Így kezdődött* – című antológiáját Ljubica Arsić és Dejan Mihailović válogatta és szerkesztette. Összesen huszonhét író görög témájú elbeszélését, regényrészletét, esszéjét meg útleírását tartalmazza. Az írások egy része itt jelenik meg először, másik része korábbi közlés. Azt jelenti ez, hogy a kötet szerkesztői levélben fordultak mai szerb írókhoz, mondjanak valamit, mindegy hogy milyen műfajban, a görögségről, lehetőleg közvetlen görögség-élményükről, ezért aztán az írások legtöbbször utazással kezdődik, néhány írásban pontosan követhető a Szalonikig, majd azután Athénig vezető útvonal, de utazással függnek össze a görög szigetekre vezető hajútak is, amiből arra lehet következtetni, hogy a szerzők minden alkalommal az utazást tekintették kiindulópontnak valamilyen közvetlen vagy közvetett élmény kifejezése felé.

De szólni kell a könyv címéről is. Az *Így kezdődött* arra utal, hogy az európai civilizáció és kultúra forrásai, mítoszok és istenek, szakrális helyszínek és titokzatos jóshelyek, mindazok tehát, amik ilyen vagy olyan formában beépültek az európai történetekbe, a görögségtől származtathatók, mégpedig nemcsak a kultúra, hanem a tudomány, a politika felségterületein is. Valóban valami Görögországban kezdődött, persze a régi Görögországban, amikor a görögök még ógörögül beszéltek és írtak, építkeztek és gondolkodtak, mítoszokat és isteneket teremtettek maguknak, hogy értsék a világot, amelyben élni adatott nekik. Mindaz tehát, ami a régi Görögországban történt, háborúk és királygyilkosságok, felfedezések és találmányok, urak és rabszolgák történetei, leginkább a mítoszok, azok a különös történetek, amelyeknek a hitelességében a régi görögök nem kételkedtek, holott mára mind sorra átmentek a költészet területére, mondom, mindaz, ami az ókori Görögországból származik, a mai európai kultúra

szerves részét képezi, valójában nem is igen lehetne európai műveltségi hagyományokról beszélni a görögség, a görög világ, az ókori görög ember gondolkodása és világlátása ismerete nélkül. Örök Elektrák, örök Antigónék, örök Klütaimnéztrák, örök Athénék, hogy csak női neveket említsek, ismerete nélkül európai drámairodalomról és regényírásról szólni nem lehet, és ha valakinek van valamilyen betekintése a mai görög irodalom és kultúra világába, akkor könnyen bizonyossá válik számára, hogy az ókori görög kultúrából egyenes út vezet az újkörög kultúra felé, meg arra is rájöhet, hogy ugyanezt az utat tette és teszi meg az európai kultúra is, más szóval a görögség, mind az ókori, mind az újkori, megkerülhetetlen hagyomány, s ezt, mint minden hagyományt, ápolni és óvni kell, mert nélküle eltévednénk a világban.

Mit láttak meg tehát a mai szerb írók ebből a hagyományból, amikor a görögség felé fordultak, úti beszámolókat, elbeszéléseket, esszéket írtak. Különös, hogy nem az ókori Görögország jön elő ezekben az írásokban, ennek legfeljebb nyomai fedezhetők fel egy-egy utalásban vagy hivatkozásban, egy-egy név elhangzásában, s ami igazán várható lehetett volna egy így szerkesztett kötettől, hogy alapvetően mítoszok, mitikus történetek feldolgozásai uralják majd a könyv tartalmát, hogy a mai európai kultúra görög eredetére vezetnek vissza, minderről alig esik szó ezekben az írásokban, s egyetlen közvetlen mítoszfeldolgozás olvasható a gyűjteményben,

Dorđe Pisarev elbeszélése, máshol csak utalás történik egy-egy mitikus történetre, mitikus hőse. Vagyis van némi ellentmondás a kötet címe és a kötet tartalma között. A gyűjtemény legtöbb írása nem arról beszél, hogy így kezdődött, hanem arról, hogy milyen történetek szövődhetnek ma görög földön, arról, hogy mit tapasztal az utazó, amikor a görög városokba, amikor a görög szigetekre érkezik. Valójában ugyanazt tapasztalja, amit bárhol megtapasztalhat, ha éppen utazásra adja a fejét. A kötet legtöbb írása azt a benyomást kelti, hogy a mai szerb írók valahogy elmentek az így kezdődött megtapasztalása mellett, és helyette mai történeteket adtak elő, s ebben nincs különbség elbeszélések és útleírások, regényrészletek és egyszerű úti beszámolók között. Nem igazolta tehát a könyv tartalma a könyv címét, ami persze nem a szerkesztőkön múlott, nem is magukon az írókon, hanem azon a sokéves tapasztalaton, hogy a források megközelítése a kultúrában leginkább kerülő utakon történik, rendszerint nem közvetlen, hanem közvetett élmények révén. Egyetlen kivétel van a kötetben, Milovan Marčetić *Lehet, hogy így kezdődött* című, a kötetet bevezető elbeszélése, amelyben messziről ugyan, de jól láthatóan Homérosz gyerekkora és gyerekkori élménye ismerhető fel, azok a gyerekkori élmények, amelyek majd a nagy mű, az örök érvényű eposzok világa felé vezetik az akkoriban még látó költőt, aki nem emlékezni szeretett, hanem mindig valami újat és annál is újabbat felfedezni. Ebben a viszonylag rövid elbeszélésben jól láthatóan költő születik, s ez a születés mintha az egész kiadói és szerkesztői vállalkozás mottója lenne, hiszen a gyűjtemény legtöbb írása valójában élmények, a görögséghez közel álló élmények, vagy egyszerűen görög földön született élmények feldolgozása. Ahogyan Homérosz született, miközben gyerekfejjel a világot meglátta, úgy születhettek a kötet írásai is, amikor szerzőik a görög földet, titokzatos épületeket, még titokzatosabb történeteket meg helyszíneket láttak, és nagyon távolról zengő hangokat hallottak meg. S hogy eközben nem a mítosz felé indultak el, az sem múlhatott a véletlen, hiszen mai történeteket adtak elő, és ezek a történetek nem vagy csak nagyon távolról kötődhetnek az ógörög mítoszi világhoz. Jól látható ez a könyv egyik legjobb történetén, Vida Ognjenović *Két modern argonauta* című elbeszélésén. Az elbeszélés első személyben megszólaló hőse, maga is író lévén, írótalálkozóra érkezik Szalonikibe, ahol az egyik helybeli író felhívja a figyelmét egy kiállításra, az orosz és szovjet földalatti avantgárd művészek gyűjteményes tárlatára, s amikor az elbeszélés hőse elmegy a kiállításra, nem az ott bemutatott művészi alkotásokról beszél, hanem arról a görög származású moszkvai illetőségű megszállott műgyűjtőről, aki mindezeket a műveket megmentette, majd görög földre vitte, és ott az egyik múzeumnak ajándékozta. Az elbeszélés író hőse tud egy

másik műgyűjtőről is, aki ugyanezt az állományt gyűjtötte, és az egész elbeszélés valójában két rekonstruált életrajz, benne két megszállott műgyűjtő, két modern argonauta portréja, háttérben a repressziókkal terhelt művészvilág rajza és az avantgárd művek későbbi sorsa... Danilo Kiš Boris Davidovics-történetei közé lehetne sorolni Vida Ognjenović elbeszélését, amelynek a címén kívül legfeljebb a kiállítás helyszíne, az egyik műgyűjtő görög származása indokolja, hogy a görög tárgyú írások között a helye. Ugyanez mondható el a kötet további két elbeszéléséről, Mihajlo Pantić és Igor Marojević elbeszéléséről is. Pantić *A két sötétebb a feketénél* címet viselő elbeszélésének asszonyhőse, aki könyvkiadói lektor lévén egy, a balkáni népek költészetét bemutató antológia korrigálása végett érkezik Athénba, mégpedig két sikertelen házasság és egy ígéretes párkapcsolattal a háta mögött, miután befejezte a korrigálást, a házigazda javaslatára néhány napra egy távoli szigetre utazik, a házigazda nyaralójába, és ott ismerkedik meg egy menekült szerb férfival, akivel kemény szerelmes éjszakákat tölt el, majd visszautazik Belgrádba, mintha mi sem történt volna. Szerelmes regényekbe való történet Pantićé, hasonlóan Igor Marojevićéhez, amelynek hőse minél távolabbra akar kerülni Belgrádtól, és szerelembe kíván esni. Így, szó szerint, szerelembe esni, mert éppen ezt határozta el néhány sikertelen párkapcsolat után, s kezdődik az utazás, autóbusszal Görögország felé, s az autóbuszban mindjárt egy férfi közeledése, akit elutasít, majd Görögországban egy görög férfi közelít felé, akivel végül is megtalálja a közös hangot, hosszú szerelmes napok és éjszakák kezdődnek, majd véget is érnek, miután az asszony visszautazik Belgrádba. *24 óra* Igor Marojević elbeszélésének címe, s éppúgy mint Pantićé, egyes szám első személyben elmondott történet, nőnemben, természetesen. A görög mitológia az imént felsorolt alakjaihoz mérten egyáltalán nem mitológiába való hősök a két író asszonyhősei, vagyis a görögség hagyományához csak a történetek helyszínei, Athén és a görög szigetek világa fűzi őket, távol vannak mindenféle drámától, főként azoktól a tragikus fordulatoktól, amelyekben a görög hagyomány asszonyhősei részesülnek... Arról szól ez a két elbeszélés, hogy milyen távolra kerültek a mai szerelmi történetek hősei az egykori tragikus nőalakoktól. Említést teszek még Milica Mićić Dimovska *Az akropolisz árnyékában* című útleírásáról. Meghívásra Athénbe érkezik az író, elszállásolják, majd bejárja a hivatalokat, aztán az egyik helyi író vendégeként körülnéz a városban, megismerkedik egy távolabbi nyaralóval is. Különossége ennek az útleírásnak abban ismerhető fel, hogy az utazó író alig néhány héttel korábban temette el a fivérét, s Athénban veszi le a feketét, ami távolról Antigoné történetére emlékeztet. Milica Mićić Dimovska útleírása közelebb esik a mítoszhoz, mint a gyűjtemény legtöbb

elbeszélése és regényrészlete. Így értünk vissza tehát életrajzok és hosszú utazások, különös úti élmények és érzelmi kicsapongások után a mítosz világába, amely valóban az európai kultúra forrásvidéke.

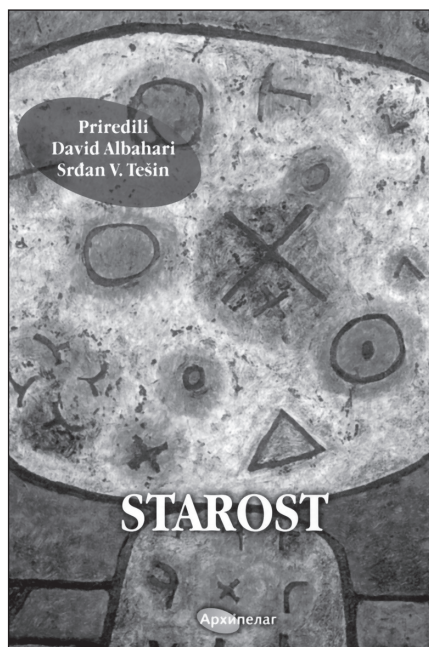
(*Ovako je počelo*. Szerkesztette Ljubica Arsić és Dejan Mihailović. Laguna Kiadó, Belgrád, 2011)

2.

Az öregségről szóló könyv címe *Starost*, azaz magyarul *Öregség*, és húszerb és egy magyar író egy-egy, az öregségről szóló elbeszélését tartalmazza. Ketten a szerzők közül, David Albahari és Srđan V. Tešin többszöri levélváltásából született az ötlet, hogy felkérnek néhány, összesen tehát húszerb író és Lovas Ildikót, hogy írjanak novellát, elbeszélést, esetleg esszét az öregségről. Az ötletet a felkért írók elfogadták, ezekből az írásokból állt össze a kötet, valójában huszonegy elbeszélésből és a szerkesztők bevezetőjéből. A bevezetőben mondták el, hogy sorozatos levélváltásuk közben merült fel az öregedés kérdése, egyre többször ejtettek szót róla, mégpedig bőbeszédűen, már ahogyan az öregek beszélnek; de külön érdekelte őket, mikor öregszik meg az író, vagyis hogy egyáltalán megöregszik-e, vagy az öregség nincs is összefüggésben a test, csupán a szellem elöregedésével. Így került sor az írók felkérésére, és a felkérés során kiderült, az írókat foglalkoztatja az öregség, mélyen érinti és ihleti őket, különösképpen ha a szerelemmel vagy a halállal kerül kapcsolatba. Előttünk tehát a könyv, benne az öregségelbeszélések, a könyv végén pedig jegyzetek az írókról. Ezekből derül ki, hogy a gyűjteményben szereplő írók eltérő korosztályokhoz tartoznak, vannak köztük idősebbek és fiatalabbak, de persze középkorúak is, akiket megihletett a kérdés, s válaszoltak rá, hol személyes tapasztalataikat közölve, hol másokét, leginkább fikatív helyzetek és szereplők tapasztalatait szólaltatva meg.

De mielőtt szóba hoznám a kötet néhány írását, arra emlékeztetek, hogy mások mellett Márai Sándort is foglalkoztatta az öregség; 1957. január 10-én jegyezte fel a naplójába: „Szeretnék még írni – a »Honvagy«-at, a verseket, a »Föld, föld«-et, mást is. De a könyv, amit igazán, valóságosan szeretnék megírni: az öregedés könyve. Az öregségről sokan írtak. De nem tudok róla, hogy valaki is megírta, milyen élmény és cselekmény az öregedés – mennyivel sűrűbb, fojtottabb, izgalmasabb, mint minden, ami elébb volt, mint az ifjúság.” Az *Öregség* címen kiadott gyűjtemény éppen arról szól, amit az irodalomban Márai Sándor, aki íróként nagy olvasó is volt, hiába keresett, arról tehát, hogy „milyen élmény és cselekmény az öregedés”, sőt arról is, hogy „sűrűbb, fojtottabb, izgalmasabb” mint az ifjúság.

Márai Sándor akkor, amikor a fenti szavakat lejegyezte, ötvenhét éves volt, élt még több mint három évtizedet, hiszen éppen a tizenkilencedik és a huszadik század fordulóján született, tehát az öregség küszöbén állt, részben már meg is élhette az öregedés élményét és cselekményét, ekkor beszélt arról, hogy meg szeretné írni az öregedés könyvét. Nem tudom, megírta-e, ha nem is külön könyvben, de könyveinek és naplójának részleteiben mindenképpen, hiszen ugyanitt jegyzi fel azt is, hogy levél érkezett az édesanyjától, benne ezekkel a mondatokkal: „Mi tudjuk, hogy más nem segít, csak az idő. De az időben még a vízcseppből is cseppkő lesz. Olyannak kell lenni, mint a kő.” Ehhez teszi hozzá Márai Sándor, hogy az anyja akkor nyolcvanhárom éves volt. És valójában arról beszélt, ami minden öregség-élménynek és tapasztalatnak az alapja, akár azt is mondhatom, a lényege, ez pedig az idő, az idő, ami segít, mert múlásával követ termel, ahogyan a vízcseppből is cseppkő lesz. Van esély tehát az öregség túlélésére, van esély arra is, hogy az öregség tartalmas idő legyen, különösképpen, ahogyan a kötetet elgondoló és összeállító írók, maguk is a könyv szerzői, látták, ha összefüggésbe kerül a szerelemmel vagy a halállal. A kötet írásai közül valóban azok tekinthetők sikeresebbeknek, amelyekben előjön ez az összefüggés, s ha jól számolom, egyenlő arányban beszélnek az írások az öregség és a szerelem, vagy az öregség és a halál összetartozásáról, amely írások közül igazán sikeresnek mondható Mihajlo Pantić *Pillanat, minden többi között* sejtelmes című elbeszélése arról, hogy miként születik és miként él a kései

szerelem. Ketten beszélgetnek, egy idősödő férfi és egy idősödő asszony, az ő beszélgetésüket hallgatja ki Pantić elbeszélője, majd jegyzi le, mégpedig szó szerint. Főként az asszony hangját halljuk, aki életének menetéről beszél, arról, hogy miként élte meg a múltját, benne az első férjjel, akitől hosszú együtt töltött évek után, amikor már tarthatatlanná vált az életük, elvált, majd rátalált erre a másik férfira, akinek most elmondja élete sorát. Szó sincs az elbeszélésben magáról a szerelemről; a szerelem közvetve jön elő, valójában azokból a szavakból és mondatokból, amelyek elhagyják az asszony száját, mert olyasmiről számol be, amit csak hozzá egészen közel álló, leginkább szerető másíknak lehet előadni. Az élet alkonyán született kései szerelem, amely valójában a beszélgetésben, az elhangzott szavakban és mondatokban mutatja meg magát. S az sem mellékes, hogy ellesett párbeszédről van itt szó, az elbeszélő megleste két idősödő személy intim kapcsolatát, és erről számolt be kívülállóként, rejtett tanúként. Arról szól tehát a szerb író elbeszélése, amit Márai Sándor emleget, hogy „milyen élmény és cselekmény az öregedés”. A kötet egyik szerkesztője, David Albahari *Meggyőző vég* című elbeszélése egy idős asszony napját írja le, Tamarát, aki napközben a városban forgolódva minduntalan azt tapasztalja, hogy az öregek mindenkinek az útjában vannak, s az öregedés talán legbiztosabb jele ez, majd a könyvtárban, ahová a kölcsönzött könyveket vitte vissza, egy hirdetésre lesz figyelmes, valaki olcsón idegen nyelvű órákat kínál, s akkor, amikor meglátja a hirdetésen feltüntetett lakcímet, arra emlékszik, hogy valamikor régen ő is oda járt nyelvrára, bár bizonytalan, mert az öregek emlékezete is bizonytalan, majd pedig azzal ér véget az elbeszélés, s ez az idős asszony végső tapasztalata, hogy végül is minden öregség egy könyv és mindegyik másílyen, csak a végük azonos. David Albahari, a tőle megszokott módon, egyetlen fejezetben beszéli el az idős Tamara élettapasztalatát, azt, hogy végül is az asszony könyvvé kíván változni, elfoglalni egy helyet a könyvespolcon, s várni az azonos befejezést, minthogy minden öregség arra megy ki. Svestislav Basara *Az öregek országa* című elbeszélése valamennyivel kibővített fejezet az írónak legutóbbi, *Hosszú élet* című regényéből arról, hogy az ország, amelyben élnünk adódott, valójában az öregek országa, mert itt minden előregedett már, vagyis minden készülődés a végre. Mileta Prodanović *Zare apó* című elbeszélése azokról szól, akiknek valamikor volt, most meg nincs, vagyis egy valamikor gazdag nagy családról, s ennek a családnak a végéről, vagyis arról, hogy az elbeszélés hőse Zare, Anka testvére, fehér holló volt a családban, ügyetlenségével tűnt ki, majd iszákosságával, s végül az eltűnés, az elfogyatkozás folyamatát mutatja be, igazából tehát arról szól az elbeszélés, hogy miként tűnik el, még a nyoma is eltűnik, az egykor volt tehetős családnak. Jelena Lengold

Hidegség című elbeszélése, valahol az esszé és a fikció határán, arról szól, hogy mi kerül be a műbe az életrajzból, illetve arról, hogy nincs elbeszélés önéletrajz nélkül, meg hogy az elbeszélés eltünteti az életrajz nyomait a szövegből. Ez a tapasztalata annak az öreg hölgynek, akit már csak a gépek tartanak életben. S folytathatnám még az elbeszélések ismertetését, de abbahagyom, legfeljebb még egy elbeszélésről szólok, mert különbözik az összes többitől. Andrija Matić *Holtak városa* című elbeszélése arról szól, hogy az előregedetteket, mondjuk a hatvanötöt is túlélőket erőszakkal egy erre a célra kiépített telepre, városba költöztetik, s hátralévő napjaikat ott kell élniük, lényegében semmittevésben, sétálhatnak, könyvet kölcsönözhetnek a könyvtárból, vegetálnak mindannyian, s innen már csak a halál felé vezet az út. Egyre többen érkeznek, ahogyan fogyatkozik a táborlakók száma, úgy érkeznek az újabb előregedettek. Nincs, aki felszámolná ezt a telepet, sőt újabb termek kialakítását tervezik. Lehangelő elbeszélés arról, hogy az öregek valóban mindenkinek az útjában vannak, és legjobb őket elkülöníteni, ami persze nem megoldás, de legalább a megoldás lehetősége. Valahol összecseng ez az elbeszélés Svetislav Basaráéval az öregek országaról. Néhány szót még Lovas Ildikónak Vickó Árpád fordításában itt közölt elbeszéléséről. *Tavalyi hó* lehet az elbeszélés címe, s az írónak „before-after” sorozatából való. Az írás az öregség első jeleiről szól, arról, hogy milyen mozdulatokban, milyen emlékekben és milyen tapasztalatokban mutatkoznak meg az öregedés jelei; az emlékezés uralja az elbeszélés szövegét, azzal, hogy eltérően a kötet más írásaitól, itt maga az írás jut szerephez, részben mint Jelena Lengold elbeszélésében, részben pedig úgy, ahogyan azt a kötet szerkesztői elgondolták; szóljanak az elbeszélések arról is, hogyan öregszik meg az író, ha egyáltalán megöregszik, meg hogy a test előregedésével nem kötelezően párhuzamos a szellem előregedése.

Befejezésül még csak két szót az *Öregség* című gyűjtemény első írásáról, Jovica Acín *A csigák támadása* című novellájáról. Arról beszél itt Jovica Acín, hogy nincs mód a csigák elleni védekezésre, a csigák érkeznek, lát-szólag lassú mozgásukkal csak haladnak, már egészen megközelítették a házat, már elérték a szobát is, itt vannak, nem lehet ellenük védekezni, hiába a próbálkozás. A kötet élén olvasható ez az írás, akár parabolának is mondható, afféle példázódó bevezetésnek az öregedés-elbeszélésekbe, hiszen azt mondja el, hogy az öregség ellenállhatatlanul érkezik, mint a csigák. S ellene csak az idő van segítségünkre, ahogyan Márai Sándor anyjának levelében áll, az idő, amelynek során a vízcseppből cseppkő lesz.

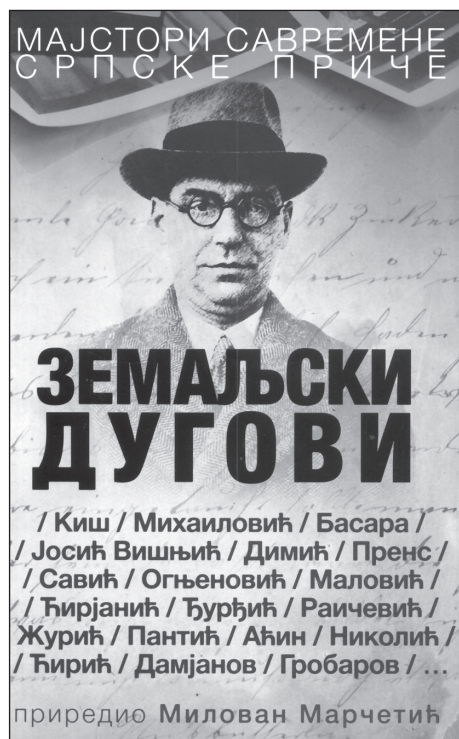
3.

A *Zemaljski dugovi* – azaz magyarul *Földi adósságok*, vagy másként *Földi tartozások* – című gyűjtemény valóban adósságokról és tartozásokról szól, arról, hogy mennyire és mennyiben adósa a mai szerb elbeszélés a *Nobel-díjjal* kitüntetett Ivo Andrićnak; a díj odaítélésének ötvenedik évfordulója is része az adósság törlesztésének, amire ezzel a könyvvvel is vállalkozott a szerb irodalmi élet. A könyvet Milovan Marčetić szerkesztette, és összesen harminc elbeszélő szövegét tartalmazza, részint új elbeszéléseket, részint korábbiakat, részint pedig egy belgrádi irodalmi folyóirat hasonló kezdeményezésére készült írásokat.

A könyvbe sorolt minden írás hőse Ivo Andrić, az egyetlen szerb Nobel-díjas író, akinek az elbeszélései, de közismert regényei, a *Híd a Drinán*, a *Travniki krónika*, az *Elátkozott udvar* és mások valóban tartós értékei a szerb és nem csak a szerb irodalomnak. A mai szerb elbeszélők úgy törlesztik tehát adósságukat a nagy előd előtt, hogy elbeszéléseik hőségé avatják. Ivo Andrić mint novellahős – így lehetne összefoglalóan megnevezni az antológia tárgyát, tartozásukat így rótták le a kortárs elbeszélők, ám nyomban felmerül a kérdés, mért beszélünk itt adósságról vagy tartozásról. Azért adósa a mai szerb elbeszélő irodalom Ivo Andrićnak, mert szinte mindenki közelebből vagy távolabbról, felismerhetően vagy egészen rejtetten valamit tanult, valamit átvett Ivo Andrićtól, valamit mindenki kapott tőle, sokan anyagiakat is, erről is szól a kötetbe felvett egyik elbeszélés, mások csak szellemieket, de azokat bőven, pedig Andrić – ez is kiderül az elbeszélésekből – nem volt igazán adakozó alkat, másfelől meg zárkózott személyiség volt, nehezen barátkozott, de a ritka barátságokat egész életében fenntartotta, másokkal csak futó ismeretséget kötött, ezenkívül pedig ritkán beszélt önmagáról; zárkózottsága azt is jelenti, hogy keveset árult el az életrajzából, főként keveset a személyes kapcsolataiból és magánéletéből. Visszafogottsága azt is jelenti, hogy személyiségét nem övezték pletykák, mert sohasem keveredett botrányba, nem voltak tisztázatlan ügyei, valójában fiatalkori hősiesség és a két háború közötti időben betöltött diplomáciai szerep után „unalmas” életet élt, éppen annyira „unalmas” életet, amennyiben ez az életvitel feltétele volt nagyszerű művei megírásának. A történelem volt szinte minden elbeszélése és regénye tárgya; elbeszélés- és regényhősei mind a történelem terhét viselik, életrajzuk és sorsuk szorosan összefügg a történelem működésével, s ez egyformán érvényes mind a török-, mind a boszniai forrású, szarajevói és belgrádi elbeszélésekre és regényekre. Andrić elbeszéléseinek és regényeinek minden hőse távolabbról vagy közelebből történelmi alakulások mentén éli

az életét, vezírek és alattvalók, gazdagok és szegények, parancsnokok és közkatonák mind sorra a történelem csapásait szenvedik el; sorsuk a történelemben teljesül be még akkor is, ha a haláluk megváltás is egyben, még akkor is, ha lerongyolódva, számkivetetten ér véget korábban fényes és gazdag életük. Andrić műveinek éppen ezen vonatkozásai teszik az ő irodalmát példaképpé, még akkor is, ha mindazt, ami őt jellemzi, másoknál nem igazán lehet felfedezni, közvetlen követői másod- vagy harmadrangú írók, akik azonban műveinek nyelvi gazdagságából, mondatszerkesztésének sajátosságából, az élet fordulóinak bemutatásából merítettek, és nemcsak hasonlítani akartak rá, jó követői, egyben pedig sokszoros adósai Ivo Andrićnak. Nos hát ezt az adósságot törlesztették most harmincan a *Földi adósságok* című antológiával.

Hogyan lehetett elbeszélések hőisévé avatni azt az író, akinek magánélete szinte egészében rejtve maradt, aki műveiben sohasem beszél közvetlenül önmagáról, aki baráti vagy más természetű kapcsolatait nem tárta a nyilvánosság elé, hogyan lehetett valóban elbeszélések hőisévé avatni azt az író, akiről Ljiljana Đurđić azt írja *Író novemberben* című elbeszélésében, hogy életének titkai ismeretlenek, hogy ha voltak is titkai, azok mostanra belevesődtek márványarcába, egy sétáló emlékmű arcába; sötét alak, aki ha

elmegy mellettünk, a hideg ráz bennünket, hideg hullám lep el, és hirtelen ahhoz támad kedvünk, simogassuk meg annak a kisfiúnak a fejét, aki éppen elmegy mellettünk, és vidáman fütyörészik.

Mostanra Ivo Andrić valóban szoborrá merevedett, sétáló emlékművé; többször fordul elő az írásokban az a körülmény, miszerint műveit már nemigen olvassák, de sokan tudnak róla, sokan beszélnek is róla, vagy legfeljebb jelentőségteljesen bólogatnak... Hát ezt a sétáló emlékművet támadta meg most harminc kortárs szerb író, egy argentin író segítségével, aki ismerte Andrićot, és sokban segített Gordana Ćirjanićnak, hogy utánaérjen a Spanyolországban, Madridban diplomáciai küldetést teljesítő író lehetséges szerelmi kapcsolatának a múlt század első felében népszerű spanyol színésznővel, bár végül semmi sem derül ki erről a kapcsolatról. Hogy közelebbi lehetett, arra abból lehet következtetni, hogy Andrić, amikor beszélt a színésznőről, aki mellesleg kiválóan szavalt, a keresztnévén említette a nőt... Kevés ez, vagy elég egy feltételezett szerelmi kapcsolat kiderítéséhez? Persze nincs válasz a kérdésre, ám a történet lebegtethető, a történet az argentin és a szerb író levelezéséből valamelyest kibogozható, ám egészében fel nem tárható...

A kötet szerkesztője jó érzékkel keretbe foglalta a felvett elbeszéléseket. A keret Ivo Andrić utolsó napjainak leírása. A kötet, leválasztva a könyv törzssanyagáról, Danilo Kišnek a hagyatékában fennmaradt, tehát befejezetlennek mondható *Adósság* című elbeszéléssel indul. Ebben a már haldokló író az őt ápoló nővérnek adja feladatul, hogy térítse meg, persze az író ösztöndíjából, a tartozásait mindazoknak, akikkel ifjúkorában kapcsolatban volt, akiktől ezt-azt eltanult, akik erre-arra megtanították, akik segítettek és támogatták, mindegyiknek legfeljebb két koronát szánt adóssága törlesztésül, míg az utolsóhoz érve elfogytak a koronái, ekkor kölcsönt kér a nővértől, aki nem nagyon tud mit kezdeni a kéréssel, az orvoshoz fordul, aki azt tanácsolja neki, adjon a haldokló írónak két dinárt... Mire az író kórházi ágyához ér a nővér, az író már halott, mire az orvos azt mondja, ezzel a két dinárral váltotta meg az író a jegyet a túlvilágra. Danilo Kiš írásával indul a kötet, afféle előzetese vagy mottója is lehet a könyv törzssanyagának, és azt sem lehet kizárni, hogy Danilo Kiš hátrahagyott elbeszélése adta a kötet szerkesztőjének az ötletet, hogy szerkesszen egybe egy könyvet a mai szerb irodalom Andrić iránti adósságát leróvó elbeszélésekből.

A kötetet Svetislav Basara *Ivo Andrić utolsó napjai és halála* című elbeszélése zárja, amelynek csak annyiban van köze Danilo Kiš írásához, hogy szintén az utolsó napokról beszél, valójában arról, hogy milyen kívánsággal az ajkán hunyt el a nagy író, és ezt Basara attól a nővértől tudja, aki

az utolsó napjaiban ápolta az író, és akit történetesen szintén Andrićnak hívnak, és akinek házában Basara albérlő. Utolsó kívánsága az írónak az, hogy a nővér robbantsa fel az *Ivo Andrić Alapítványt*, mert nem kedvére való, meg mert két önmagát írónak kiadó ügynök unszolására írta alá, hogy a pénze szálljon az alapítványra... Az elbeszélés azzal fejeződik be, az elbeszélő tudomást szerez arról, hogy egy bizonyos Andrić nevű nővér merényletet kísérelt meg az alapítvány ellen, de közben ő maga vesztette életét. Keserű befejezése ez a könyvnek, arról tudósít, hogy miként sáfárkodik az utókor az író örökségével, meg arról is, hogy az író, minthogy előrelátó volt, sejtette, mi fog történni a halála után, hogy hagyatékát arra illetéktelenek kezelik majd, hogy végül semmi sem marad abból, amire ő az életében vállalkozott.

A sétáló szobor vagy emlékmű utolsó napjai tehát a kötet élén és végén, mindkét írás a kötet legjobbjai közé tartozik, s ezenfelül jól teszi keretbe mindazt, amit a kötet szerzői Andrićról, életéről és titkairól elmondhattak. Bámmennyire is zárkózott volt Ivo Andrić, életrajza rekonstruálható, tudni lehet fiataalkori kapcsolatairól, tudni lehet diplomáciai küldetéséről, arról, hogy Berlinben többször találkozott Hitlerrel, meg ott van frakkba öltözött alakja Jugoszlávia csatlakozása aláírásának pillanatában... A fényképet ki is állítják a háború után, Andrić joggal szorong, és arra kérné a mindenható hatalommal rendelkező Milovan Đilast, aki mellesleg ismeri őt, mert írt fiataalkori munkáiról, retusálják le őt arról a képről... Nem retusálták le, és a mai szerb prózaírók adósságot törlesztő kötete sem retusálja az Andrićról kialakult képet, ellenkezőleg, egy-egy pillanatkép történeté formálásával él, egy-egy történetzilánkot épít egész elbeszéléssé, egy-egy mendemondát szélesít ki novellává, más szóval nem követi lépésről lépésre Andrić életrajzát, bár a kötet szerkezete ezt is sugalmazza, hanem rendre kinagyítja a sétáló emlékmű egy-egy arcvonását, egy-egy lépését és mozdulatát, s ebben egyformán él mind a rekonstruálás, mind a fikcionálás, mind a továbbmondás eszközével. Ivo Andrić, a nagy író, kivételes jelentőségű elbeszélések és regények szerzője, a *Földi adósságok* kötetben, a kortárs szerb elbeszélők antológiájában átment irodalomba; az íróból irodalmi hős lett, tovább erősödött tehát az író szoborrá, emlékművé avató törekvése az irodalmi életnek. Csak sétáljon ez a szobor.

(*Zemaljski dugovi*. Szerkesztette Milovan Marčetić. Laguna Kiadó, Belgrád, 2012)